

УДК 616.14.379-007.61:611-053.2-02

*П.Г. Кравчун, О.І. Залюбовська, О.І. Шушляпін, О.М. Шелест, Н.В. Шумова,
В.І. Золотайкіна, І.М. Добровольська, О.В. Ломакіна, Г.Ю. Тітова, С.О. Кранівко,
Ю.О. Ковальова, Л.Г. Кононенко, Д.С. Артёмов, Л.В. Сапричова*

*Харківський національний медичний університет
Харківська міська лікарня № 27*

**ІШЕМІЧНА ХВОРОБА СЕРЦЯ З СУПУТНІМ ЦУКРОВИМ ДІАБЕТОМ 2-ГО ТИПУ
ЗА НАЯВНОСТІ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ:
КЛІНІКО-ДІАГНОСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ
ХРОНІЧНОЇ СЕРЦЕВОЇ НЕДОСТАТНОСТІ
В РАМКАХ ПОЛІМОРБІДНОЇ ПАТОЛОГІЇ
У КЛІНІЦІ ВНУТРІШНІХ ХВОРОБ**

У роботі обґрунтовано нові підходи до діагностики та лікування з позицій клінічних особливостей хронічної серцевої недостатності у хворих з ішемічною хворобою серця та супутнім цукровим діабетом 2-го типу при наявності метаболічного синдрому.

Ключові слова: *серцева недостатність, цукровий діабет, метаболічний синдром.*

У дослідженні особливостей перебігу ішемічної хвороби серця (ІХС) з проявами хронічної серцевої недостатності (ХСН) у хворих з цукровим діабетом (ЦД) 2-го типу за наявності метаболічного синдрому (МС) брали участь пацієнти, що знаходилися на лікуванні в міській клінічній лікарні № 27 м. Харкова з діагнозом ІХС: післяінфарктний кардіосклероз.

Усі хворі на початок дослідження мали ознаки ХСН I–III функціональних класів. Середня тривалість захворювання ІХС від моменту діагностування до початку дослідження у відібраних хворих становила більш ніж 3,3 року, тривалість післяінфарктного періоду кардіосклерозу – більше за 1,4 року.

У хворих, відібраних для дослідження, найбільш частими скаргами були: виражена загальна слабкість у 106 (100,0 %) обстежених, задишка при фізичному навантаженні – у 106 (100,0 %), набряки нижніх кінцівок – у 106 (100,0 %), тяжкість у правому підребер'ї – у 73 (68,87 %), серцебиття – у 79 (74,53 %), нічний кашель – у 78 (73,64 %).

У 79 (74,52 %) досліджених мав місце тиснучий біль у ділянці серця або(і) грудини після фізичного або психоемоційного пере-

напруження, у 97 (91,51 %) – від дії холоду. Біль іррадіювала в ліву лопатку у 50 (47,17 %) хворих, у ліву руку – у 48 (45,28 %). Зменшувало біль припинення фізичного навантаження, усунення психоемоційного роздратування, прийом нітрогліцерину (від 2 до 8 пігулок у тиждень).

За фактом наявності ЦД 2-го типу всі 106 хворих на ІХС з проявами ХСН були розподілені на дві групи: група А (15 хворих на ІХС з ознаками ХСН) і група В (91 хворий на ІХС з ознаками ХСН і супутнім ЦД 2-го типу з наявністю МС).

З метою визначення особливостей перебігу ІХС з проявами ХСН за наявності ЦД і МС та порівняння їх з такими при ЦД 2-го типу з МС без наявності ІХС і проявів ХСН була сформована група С (14 хворих на ЦД 2-го типу з МС без ІХС і проявів ХСН).

У хворих на ІХС з проявами ХСН і наявністю ЦД 2-го типу з МС, виділених у групу В, були також додаткові «діабетичні» скарги, що значно погіршували загальноклінічний стан, а саме: відчуття сухості в роті у 76 (83,52 %) пацієнтів, прискорене сечовипускання – у 69 (75,82 %), посилена спрага – у 68 (74,73 %). Про можливу наявність у

© П.Г. Кравчун, О.І. Залюбовська, О.І. Шушляпін та ін., 2015

хворих вже на момент діагностування діабету ускладнень даного захворювання свідчать оніміння кінцівок у 59 (64,84 %) пацієнтів та різке зниження зору за останній рік у 20 (21,98 %) обстежених.

При проведенні порівняльного аналізу кардіологічних скарг хворих груп А і В звертають на себе увагу такі факти. У хворих групи В на 13,44 % частіше спостерігаються відчуття серцебиття, перебоїв у роботі серця. Даний факт, ймовірно, вказує на те, що у хворих на ЦД є нейровегетодистрофія.

У 46 (50,55 %) чоловік групи В окрім типових стенокардичних болів мали місце болі, властиві швидше за все кардіалгії. Вони локалізувалися в зоні верхівки серця і лівої підключичної ділянки. За характером частіше за все були такими, що ниють, невизначеними, такими, що продовжуються тривалий час (до декількох годин), вони не іррадіювали, купірувалися седативними засобами, а не прийомом нітрогліцерину.

За наявності даних скарг значно погіршувався стан хворих групи В. Даний факт свідчив, ймовірно, про поєднання у цих пацієнтів коронарного атеросклерозу з діабетичною дистрофією міокарда.

Слід також відмітити, що у 11 (12,08 %) чоловік групи В мала місце безбольова форма стенокардії, в групі А таких хворих не було.

У хворих групи В при психоемоційному перенапруженні виникнення тиснучого болю в ділянці серця або за грудиною відбувалось частіше, ніж у хворих групи А, однак у хворих групи А такі симптоми частіше за все з'являлися під впливом фізичного навантаження.

На наявність аритмії в роботі серця скарги також і хворі групи С. За даними ЕКГ-дослідження хворих групи С у 6 (30,0 %) осіб виявлено порушення функцій автоматизму у вигляді синусової тахікардії; у 3 (21,43 %) – передсердна екстрасистоля; у 1 (7,14 %) мала місце синусова брадикардія, що на 14,95; 52,88 та 13,04 % відповідно менше, ніж у хворих групи В, і на 9,95; 17,7 та 10,18 % менше, ніж у хворих групи А. Порушення провідності, таке як атріовентрикулярна блокада І–ІІ ступеня, зареєстровано у 4 (4,40 %) хворих групи В, тоді як у групах А і С хворих з такими порушеннями не було.

У хворих груп В і С величина інтервалів R-R мало залежала або зовсім не залежала від

фаз дихання, що свідчить про наявність у хворих цих груп порушення вегетативної регуляції синусового ритму. В основі даного порушення лежить дистрофічний процес, зумовлений обмінними порушеннями, властивими ЦД.

Значно погіршувала загальний стан обстежених артеріальна гіпертензія. За наявності ЦД 2-го типу і МС і виявленої при опитуванні у всіх хворих обтяженої по гіпертонічній хворобі (ГХ) спадковості розвиток ГХ спостерігався в ранньому та середньому віці [(43,7±1,8) року], тоді як у хворих без патології вуглеводного обміну – в середньому в (54,8±1,4) року.

З урахуванням того, що середній вік виникнення ЦД 2-го типу у хворих, відібраних для дослідження, становив (47,6±1,6) року, можна говорити про те, що виникнення ЦД 2-го типу за наявності МС у осіб групи В передувало виникненню ГХ у середньому на 4 роки.

У хворих групи С ГХ діагностували у віці (59,8±1,7) року, тобто в середньому близько одного року до початку дослідження.

Поява ГХ передувала виникненню гострого інфаркту міокарда (ГІМ) у хворих групи А на 7 років, у хворих групи В на 3,2 року.

Таким чином, можна припустити, що на вік виникнення ГХ впливає сукупність чинників: спадкова обтяженість по ГХ, наявність ЦД 2-го типу і МС. Наявність ЦД 2-го типу і МС у хворого може бути непрямою ознакою, що вказує на можливість швидшого розвитку у них ГІМ за наявності ГХ і ІХС.

При загальноклінічному дослідженні хворих групи В у порівнянні з хворими групи С встановлено, що їх стан погіршували також явища застою як в одному (у 14,99 % пацієнтів), так і в обох колах кровообігу (у 85,71 % пацієнтів).

В ході даного дослідження була проаналізована і частота такого чинника кардіоваскулярного ризику, як ожиріння, у хворих усіх груп (табл. 1).

У хворих з ЦД (групи В і С) частіше діагностували ожиріння, ніж у здорових осіб і у хворих групи А. При цьому у хворих на ЦД 2-го типу з МС при поєднанні ХСН і ІХС частота ожиріння 2–3-го ступеня різко зростає, що, ймовірно, є наслідком як погіршення метаболічної ситуації у даній категорії хво-

Таблиця 1. Частота зустрічальності збільшеної маси тіла у хворих досліджених груп, %

Показник	Здорові особи	Група А	Група В	Група С
Нормальна і надлишкова маса тіла (ІМТ $\leq$ 29,9 кг/м ²)	90,0	86,67	0	0
Ожиріння 1-го ступеня (ІМТ – 30–34,9 кг/м ²)	10,0	13,33	30,77	64,29
Ожиріння 2-го ступеня (ІМТ – 35–39,9 кг/м ²)	0	0	67,03	35,71
Ожиріння 3-го ступеня (ІМТ $\geq$ 40,0 кг/м ²)	0	0	2,20	0
Абдомінальний тип ожиріння (ОТ/ОС $>$ 0,96)	0	60,0	91,20	21,43

рих, так і значного скорочення їх рухової активності.

Спільною рисою хворих з ЦД були і несприятливі зміни такого чинника кардіо-васкулярного ризику, як індекс об'єм талії/об'єм стегон (ОТ/ОС), який у даних пацієнтів з ЦД достовірно збільшувався ($p < 0,001$) відносно показника хворих групи А.

У хворих групи В відношення ОТ/ОС становило 1,11 (у групі С – 1,06). Даний факт може вказувати на більш глибокі порушення метаболізму, зокрема у пацієнтів з наявністю ІХС і ХСН, і підтверджує той факт, що частота зустрічальності абдомінального ожиріння більше в 1,52 разу у хворих групи В, ніж у хворих групи А, і в 4,26 разу більше, ніж у пацієнтів групи С. Це ще раз підтверджує роль даного виду ожиріння як чинника ризику розвитку ІХС.

Узагальнивши результати дослідження особливостей клінічного перебігу ІХС з проявами ХСН, ми дійшли висновку, що у хворих даної категорії за наявності ЦД 2-го типу і МС стан характеризується як більш тяжкий, ніж у хворих без ЦД 2-го типу і МС, через додаткові діабетичні скарги та показники цього захворювання. Порівняно з хворими на ЦД 2-го типу і МС без ІХС і проявів ХСН загальний клінічний стан хворих групи В погіршувався через наявність як стенокардичних скарг, так і застійних явищ у малому і великому колах кровообігу.

Для хворих групи В найбільш властиве ожиріння 2-го ступеня абдомінального типу, тоді як для хворих груп С і А – ожиріння 1-го ступеня з рівномірним розподілом підшкірної клітковини.

У хворих на ІХС з наявністю ХСН і супутніми ЦД 2-го типу і МС на 12,08 % частіше реєструється безбольова форма стенокардії, ніж у хворих інших груп.

У осіб групи В за даними ЕКГ-обстеження на 14,95 % частіше, ніж у хворих групи С,

виявлені порушення функцій автоматизму у вигляді синусової тахікардії; на 52,88 % – у вигляді передсердної екстрасистолії; на 13,04 % – у вигляді синусової брадикардії. У групі А такі порушення зустрічалися рідше на 9,95; 17,17 та 10,18 % відповідно.

Дані факти свідчать про поглиблення дистрофічних змін серцевого м'яза у хворих на ІХС за наявності ЦД 2-го типу і МС.

Особливості ехокардіографічних показників при ХСН, супутньому ЦД 2-го типу і МС свідчать про те, що однією з основних ланок патогенезу серцевої недостатності у післяінфарктному періоді є прогресуюча дилатація як ураженої ділянки міокарда, так і здорових його ділянок, асоційована за розвитком прогресуючої дисфункції лівого шлуночка.

Найбільш інформативним і безпечним з неінвазивних методів діагностики кількісної оцінки функції систоли і діастолі шлуночків хронічних форм ІХС є дослідження архітекτονіки серця методом ехокардіографії. У зв'язку з цим хворі на ІХС з проявами ХСН і супутнім ЦД 2-го типу за наявності МС потребували обов'язкового обстеження стану внутрішньосерцевих структур і гемодинаміки методом ехокардіографії. Основними показниками, що характеризують стан внутрішньосерцевих структур, є діаметр аорти на рівні кореня, товщина задньої стінки лівого шлуночка (ТЗСЛШ) і товщина міжшлуночкової перегородки (ТМШП), а також визначення маси міокарда лівого шлуночка (ММЛШ).

ТЗСЛШ у пацієнтів групи В була достовірно більше, ніж у осіб груп А і С, що свідчить про більш виражену гіпертрофію лівого шлуночка у хворих з сумісною патологією.

При дослідженні ехокардіографії в усіх хворих груп А і С виявлено атеросклерозне ураження стінок аорти і клапанного апарату.

Середній діаметр аорти хворих групи В був великим (3,35 см) і достовірно відрізнявся навіть від діаметра аорти хворих групи А (табл. 2). Даний факт указує на великий сту-

міокарда відносно показників як у хворих груп А і С, так і здорових осіб. На це вказують результати дослідження ударного об'єму (УО) і фракції викиду (ФВ): у хворих групи В

Таблиця 2. Показники, що характеризують архітектоніку серця, за даними УЗД серця в досліджених групах ($\bar{X} \pm S_{\bar{x}}$)

Показник	Здорові особи (n=10)	Група А (n=15)	Група В (n=91)	Група С (n=14)
Діаметр аорти на рівні кореня, см	2,48±0,17	2,90±0,12 p<0,001	3,37±0,02 p, p ₁ <0,001	2,55±0,12 p, p ₁ <0,05 p ₂ <0,001
ММЛШ, г	109,24±10,17	266,34±16,12 p<0,001	298,37±18,01 p, p ₁ <0,001	107,41±8,17 p>0,05 p ₁ , p ₂ <0,001
ТЗСЛШ, мм	13,2±0,7	15,06±0,08 p<0,05	16,40±0,05 p, p ₁ <0,05	13,01±0,11 p>0,05 p ₁ , p ₂ <0,001
ТМШП, см	12,01±0,63	13,03±0,81 p>0,05	12,20±0,04 p, p ₁ >0,05	12,80±0,15 p, p ₁ <0,05 p ₂ <0,001

Примітка. Різниця достовірна при порівнянні з показником: p – здорових осіб; p₁ – хворих групи А; p₂ – хворих групи В. Тут і в табл. 3–5.

пінь атеросклерозного ураження аорти у хворих на ІХС з проявами ХСН і супутнім ЦД 2-го типу за наявності МС порівняно з хворими на ІХС без ЦД 2-го типу і МС.

ТЗСЛШ у хворих групи В також була достовірно більше, ніж у хворих як групи А, так і групи С (p<0,001), що вказує на більш виражену гіпертрофію лівого шлуночка у хворих з сумісною патологією.

Функцію систоли лівого шлуночка оцінюють разом з показниками, центральне місце серед яких займають ударний об'єм (УО) і фракція викиду (ФВ). Дані, отримані при вивченні функції систоли хворих, задіяних у даному дослідженні, наведено в табл. 3.

Рівень кінцево-сistolічного об'єму (КСО) хворих групи В був достовірно вище за аналогічний показник як хворих груп С і А, так і здорових осіб (p<0,001, p<0,05 та p<0,001 відповідно). У хворих групи В цей показник був на 159,51 % більше, ніж у хворих групи С, на 14,02 % більше, ніж у пацієнтів групи А, і на 153,59 % вище, ніж у здорових осіб.

Такий параметр, як кінцево-сistolічний розмір (КСР), у хворих групи В був також достовірно вищим порівняно з показником хворих групи С на 47,39 % (p<0,001) і показником здорових осіб на 45,36 % (p<0,001).

Зміни КСО і КСР у хворих групи В свідчать про зниження здатності систоли

порівняно з даними здорових осіб ці показники зменшилися на 23,72 і 42,56 % відповідно, в порівнянні з показниками пацієнтів групи А – на 15,94 і 19,83 % відповідно.

Об'ємні показники є найбільш інформативними кількісними характеристиками функції систоли лівого шлуночка у хворих, що перенесли інфаркт міокарда, мають різні прояви ХСН. З погляду на прогноз перебігу захворювання у осіб, що перенесли інфаркт міокарда, найбільш інформативним показником функції систоли лівого шлуночка є ФВ – один з важливих незалежних предикторів смертності. У хворих групи В порівняно з аналогічним показником хворих груп А, С і здорових осіб вона зменшена відповідно на 29,00; 33,97 і 61,63 %.

Останнім часом велике значення в розвитку серцевої недостатності надається порушенню функції діастолі лівого шлуночка. Причинами дисфункції діастолі можуть бути як хронічна ішемія, так і дистрофічні зміни серцевого м'яза, які призводять до істотного гальмування релаксації лівого шлуночка.

Функцію діастолі лівого шлуночка оцінюють за наслідками дослідження трансмітрального кровотоку діастолі в імпульсному доплерівському режимі. При цьому визначають такі показники: час ізвольомічного розслаблення (IVRT), відношення швидкості

Таблиця 3. Показники внутрішньосерцевої гемодинаміки хворих обстежених груп ($\bar{X} \pm S_{\bar{x}}$)

Показник	Здорові особи (n=10)	Група А (n=15)	Група В (n=91)	Група С (n=14)
КДР, см	4,40±0,21	5,28±0,14 p<0,001	5,36±0,23 p<0,001 p ₁ >0,05	4,53±0,09 p>0,05 p ₁ , p ₂ <0,001
КДО, мл	104,10±12,93	131,89±9,07 p<0,001	134,82±6,50 p<0,001 p ₁ >0,05	108,95±9,98 p>0,05 p ₁ , p ₂ <0,001
КСР, см	2,91±0,16	4,21±0,14 p<0,001	4,23±0,33 p<0,001 p ₁ >0,05	2,87±0,18 p>0,05 p ₁ , p ₂ <0,001
КСО, мл	32,02±1,64	80,86±7,02 p<0,001	92,20±4,29 p<0,001 p ₁ <0,05	31,29±2,11 p, p ₁ >0,05 p ₂ <0,001
УО, мл	73,11±4,01	50,88±3,47 p<0,001	42,77±2,90 p<0,001 p ₁ <0,05	73,96±6,33 p, p ₁ >0,05 p ₂ <0,001
ФВ, %	69,08±6,14	37,33±2,90 p<0,001	31,13±1,64 p, p ₁ <0,001	67,21±5,29 p, p ₁ >0,05 p ₂ >0,001

раннього швидкого наповнення до швидкості пізнього наповнення (Е/А), час гальмування раннього діастолічного наповнення (DT), табл. 4.

більшими, ніж у хворих з ЦД без патології ІХС і МС і навіть у хворих на ІХС з проявами ХСН без патології вуглеводного обміну, що свідчить про значне атеросклерозне ураження

Таблиця 4. Показники функції діастолі серця у хворих обстежених груп ($\bar{X} \pm S_{\bar{x}}$)

Показник	Здорові особи (n=10)	Група А (n=15)	Група В (n=91)	Група С (n=14)
IVRT, мс	74,23±2,20	93,01±6,80 p<0,001	119,98±7,90 p<0,001 p ₁ <0,05	89,56±3,17 p, p ₂ <0,001 p ₁ >0,05
Е/А	1,56±0,14	0,78±0,06 p<0,001	0,71±0,04 p<0,001 p ₁ >0,05	1,29±0,10 p, p ₁ , p ₂ <0,001
DT, мс	198,05±11,34	248,81±20,93 p<0,001	254,98±15,93 p<0,001 p ₁ >0,05	230,00±10,07 p<0,001 p ₁ , p ₂ >0,05

В порівнянні з хворими групи С і контролем параметр DT у хворих групи В росте на 10,86 і 28,74 %, а параметр Е/А зменшується на 44,96 і 54,49 % відповідно. Наведені факти підтверджують наявність у досліджуваних хворих серцевої недостатності [1, 2].

Таким чином, під час Ехо-КГ у хворих на ІХС з проявами ХСН і супутнім ЦД 2-го типу за наявності МС виявлено, що у пацієнтів цієї категорії має місце достовірне збільшення ТЗСЛШ, ТМШП, ММЛШ порівняно з показниками хворих на ЦД без ІХС і ХСН.

У хворих на ІХС з проявами ХСН і супутнім ЦД 2-го типу за наявності МС діаметр аорти на рівні кореня і ТЗСЛШ є достовірно

аорти і вираженої гіпертрофії лівого шлуночка.

У пацієнтів із сумісною патологією встановлено достовірне збільшення відносно показників осіб, що мали ознаки ХСН без патології вуглеводного обміну, КСО, КДО і зниження ФВ, що в комплексі з попередніми даними свідчить про більш виражене ремоделювання міокарда, недостатність систоли і гіпертрофію лівого шлуночка. Найбільші однонаправлені патологічні зміни у хворих груп А і В в порівнянні з контролем зареєстровано з боку таких показників, як КСО, IVRT, Е/А. У хворих групи С внутрішньосерцева гемодинаміка якісно від-

різнялася від такої представників груп А і В. Найбільші зрушення в порівнянні із здоровими обстеженими відмічені у даних хворих з боку ІVRT, Е/А, ДТ.

Найбільших патологічних змін у хворих групи В порівняно з показниками хворих групи С зазнають КСО, КДО та Е/А, в порівнянні з показниками хворих групи А – ІVRT, ФВ, УО та КСО.

Можливо, це пов'язано з тим, що ЦД викликає дистрофічні зміни міокарда. Ураження коронарних судин заглиблює дистрофічні процеси в міокарді, викликані ЦД. Даним фактом пояснюється наявність більш значних патологічних змін у хворих на ІХС з проявами ХСН і супутнім ЦД 2-го типу за наявності МС порівняно з хворими як без ІХС, так і без патології вуглеводного обміну. А, як відомо, ЦД у свою чергу сприяє розвитку і прогресуванню атерогенезу. Виникає порочне коло [3, 4].

Очевидно, усунути ці порушення можливо тільки при одночасній нормалізації вуглеводного гомеостазу таких хворих і метаболізму міокарда завдяки поліпшенню його кровопостачання і гемореології.

Сьогодні в розвитку ХСН одну з ключових ролей окрім зниження серцевого викиду відводять судинному компоненту прогресування ХСН, оскільки тривало існуюче підвищене післяперенавантаження, а потім і переднавантаження на серці (артеріолярна і венозна вазоконстрикція) з часом самі стають при-

чиною і/або рушійною силою ще більшого пошкодження серцевого м'яза і прогресування ХСН.

Результати вивчення деяких регуляторних механізмів хворих на ЦД 2-го типу і МС без ІХС і ХСН свідчать про участь ендотелію не тільки в регуляції судинного тонуусу, а і в процесах атерогенезу, тромбоутворення, захисту цілісності судинної стінки. Відомо, що у хворих на ЦД 2-го типу на тлі МС спостерігається порушення нормального співвідношення між вазоконстрикторами і вазодилататорами [5, 6].

Для оцінки функціонального стану ендотелію у хворих, що брали участь у даному дослідженні, аналізували вміст у плазмі крові ендотелійзалежних вазоактивних медіаторів, які характеризують активність декількох вазоактивних і вазорелаксуючих ендотеліальних систем, сукупність яких досить повно характеризує стан ендотеліальної функції (табл. 5), а саме: ендотелін-1 (показник вазоконстрикції і чинник, сприяючий проліферації гладеньком'язових клітин); цГМФ (маркер активності ендотеліального чинника релаксації – NO); 6-кето-ПГФ-16 (стабільний метаболіт релаксанта простаноїду простацикліну); Тхв2 (метаболіт вазоконстрикторного простаноїду тромбоксану А2). Оцінювали також співвідношення Тхв2/6-кет-ПГФ-16 – інтегральний індекс активності простациклін-тромбоксанової системи. Достатня інформативність даного комплексу маркерів підтверджена при

Таблиця 5. Показники, що характеризують ендотеліальну функцію хворих обстежених груп ($\bar{X} \pm S_{\bar{x}}$)

Показник	Здорові особи (n=10)	Група А (n=15)	Група В (n=91)	Група С (n=14)
Ендотелін-1, пг/мл	7,96±0,64	13,01±0,54 p<0,001	17,77±0,10 p, p ₁ <0,001	12,01±0,16 p, p ₂ <0,001 p ₁ <0,05
цГМФ, пг/мл	7,44±0,69	5,19±0,17 p<0,001	4,65±0,10 p<0,001 p ₁ >0,05	4,92±0,12 p<0,001 p ₁ <0,0 p ₂ >0,05
6-кето-ПГФ-16, пг/мл	95,91±7,16	77,21±3,94 p<0,001	69,23±0,33 p, p ₁ <0,001	76,87±0,18 p, p ₂ <0,001 p ₁ >0,05
Тхв2, пг/мл	137,07±10,64	200,06±11,02 p<0,001	214,20±14,29 p<0,001 p ₁ >0,05	159,80±10,06 p, p ₁ <0,05 p ₂ <0,001
Тхв2/6-кето-ПГФ-16	1,41±0,04	2,68±0,17 p<0,001	3,77±0,10 p, p ₁ <0,001	2,96±0,13 p, p ₂ <0,001 p ₁ <0,05

дослідженні стану ендотелію у хворих, що перенесли від 6 місяців до 3 років потому інфаркт міокарда з ознаками ХСН II–III функціональних класів [7, 8].

При обстеженні хворих усіх груп виявлено, що рівень ендотеліну-1 у плазмі крові хворих групи В був достовірно вище в порівнянні не тільки з контролем ($p < 0,001$), а і з показником груп С ($p < 0,001$) і А ($p < 0,001$). Рівень даного показника в групі В становив 223,24 % від контролю і 147,96 % від показника хворих групи С.

Це, можливо, пов'язано з тим, що, за даними літератури, ішемія викликає екстерналізацію рецепторів до ендотеліну-1 у мембранах кардіоміоцитів, що викликає посилення реакції на ендотелін-1 і підсилює патофізіологічну значущість виявлених у ході даного дослідження підвищених рівнів ендотеліну-1 у хворих з ІХС [9].

При порівнянні даного показника у хворих груп В і А виявлено збільшення його значень на 36,58 %, що вказує на великий ступінь його патологічних змін за наявності супутніх ЦД 2-го типу і МС.

Концентрація цГМФ (вазореаксанта медіатору) в плазмі крові також зазнала змін як у хворих на ХСН без патології вуглеводного обміну, так і при СД 2-го типу без ІХС і ХСН. Проте ступінь цих патологічних змін був менш виражений, ніж рівня ендотеліну-1. У хворих же з сумісною патологією концентрація цГМФ зазнавала істотніших патологічних змін. У той час як рівень цГМФ у порівнянні з контролем у групі А зменшився на 30,24 %, у групі С – на 33,87 %, у групі В цей показник становив 62,50 % від значення здорових обстежених [10].

При проведенні аналізу вмісту простаноідів було відмічено достовірне підвищення в порівнянні з контролем вмісту Тхв2 як у групі А, так і в групах В і С ($p < 0,001$; $p < 0,001$; $p < 0,05$ відповідно). У хворих з сумісною патологією цей показник на 56,27 % перевищу-

вав рівень констрикторного простаноїду в групі А і на 34,04 % у групі С. При аналізі даного результату слід пам'ятати, що біологічним антагоністом простацикліну є тромбоксан, здатний не тільки викликати спазм судин, а і стимулювати адгезію і агрегацію тромбоцитів. Отже, хворі групи В більш за інших схильні до цих патологічних змін [11, 12].

В ході дослідження вмісту активного метаболіту простацикліну 6-кето-ПГФ-1б у сироватці крові виявлено достовірне зменшення його рівня у хворих груп А, В та С ($p < 0,001$) в порівнянні з контролем на 19,5; 27,82 та 19,85 % відповідно, причому даний показник у групі В становив 89,66 % від аналогічного показника групи А і 90,06 % від показника групи С [13, 14].

Достовірне зниження рівня простацикліну в сироватці хворих з сумісною патологією підтверджує і зміна співвідношення Тхв2/6-кето-ПГФ-1б у даній групі в порівнянні з останніми трьома.

Висновок

Доведено, що ендотеліальна функція хворих на ішемічну хворобу серця з наявністю хронічної серцевої недостатності, метаболічного синдрому і цукрового діабету 2-го типу характеризується порушенням співвідношення між релаксуючими і констрикуючими чинниками, що секретуються ендотелієм, в основному за рахунок посилення дії останніх. Відносно контролю найбільших патологічних змін у хворих з сумісною патологією зазнають такі показники, як Тхв2/6-кето-ПГФ-1б, Тхв2, цГМФ, відносно показників хворих на ішемічну хворобу серця з явищами хронічної серцевої недостатності без патології вуглеводного обміну – Тхв2, ендотелін-1, цГМФ; порівняно з хворими на цукровий діабет 2-го типу і метаболічний синдром без ішемічної хвороби серця – ендотелін-1, Тхв2, Тхв2/6-кето-ПГФ-1б.

Список літератури

1. Аметов А. С. Актуальные вопросы терапии сахарного диабета 2-го типа / А. С. Аметов, К. В. Овсянников // Международный журнал медицинской практики. – 2000. – № 12. – С. 40–43.
2. For the High Enalapril Dose Study Group: Outcome of patients with congestive heart failure treated with standard versus high doses of enalapril: a multicenter study / J. N. Nanas, G. Alexopoulos, M. I. Anastasiou-Nana [et al.] // J. Am. Coll. Cardiol. – 2000. – V. 36, № 7. – P. 2090–2095.
3. Амосова Е. Н. Актуальные вопросы лечения больных ишемической болезнью сердца в сочетании с сахарным диабетом / Е. Н. Амосова // Український медичний часопис. – 2001. – Т. VI, № 3 (23). – С. 12–17.

4. The effect of carvedilol on morbidity and mortality in patients with chronic heart failure. U.S. Carvedilol Heart Failure Study Group / M. L. Packer, M. R. Bristow, J. N. Cohn [et al.] // *New Engl. J. Med.* – 1996. – V. 334, № 21. – P. 1349–1355.

5. Амосова Е. Н. Сахарный диабет и ишемическая болезнь сердца / Е. Н. Амосова // *Журнал АМН України.* – 2000. – № 3. – С. 508–517.

6. Bristow M. Carvedilol produces dose-related improvements in left ventricular function and survival in subjects with chronic heart failure / M. Bristow, E. M. Gilbert, W. T. Abraham // *Circulation.* – 1996. – V. 94, № 11. – P. 2807–2816.

7. Амосова Е. Н. Сердечная недостаточность: от новых аспектов патогенеза к совершенствованию диагностики и новым целям лечения / Е. Н. Амосова // *Лікування і діагностика.* – 2000. – № 5. – С. 7–12.

8. Lonn E. Dose response of ACE inhibitors: implications of the SECURE trial / E. Lonn // *Curr. Control Trials. Cardiovasc. Med.* – 2001. – V. 2, № 4. – P. 155–159.

9. Особенности иммунной системы у больных с метаболическим синдромом / В. Д. Забелина, В. М. Земсков, А. М. Мкртумян [и др.] // *Терапевтический архив.* – 2004. – № 5. – С. 66–72.

10. Мітченко О. І. Патогенетичні основи метаболічного синдрому / О. І. Мітченко // *Нова медицина.* – 2004. – № 4. – С. 20–24.

11. Эндотелиальная дисфункция и некоторые маркеры иммунной активации при сердечной недостаточности. Влияние длительной терапии ингибиторами АПФ и карведилолом / М. Ю. Ситникова, С. Н. Козлова, Т. А. Максимова [и др.] // *Артериальная гипертензия.* – 2001. – Т. 7, № 1. – С. 52–56.

12. Соколов Е. И. Диабетическое сердце / Е. И. Соколов. – М. : Медицина, 2002. – 416 с.

13. Талаева Т. В. Инсулинорезистентность и метаболический синдром: взаимосвязь и роль в патогенезе атеросклероза и ишемической болезни сердца / Т. В. Талаева, В. А. Шумакова, В. В. Братусь // *Журн. АМН України.* – 2004. – Т. 10, № 1. – С. 16–34.

14. Тучинська М. А. Дозозалежний вплив інгібіторів АПФ та бета-блокаторів на функцію ендотелію та процеси ремоделювання міокарда у хворих, що перенесли інфаркт міокарда : автореф. дис. на ступінь канд. мед. наук : спец. 14.01.11 «Кардіологія» / М. А. Тучинська. – Харків, 2004. – 20 с.

П.Г. Кравчун, О.И. Залюбовская, О.И. Шушляпин, А.Н. Шелест, Н.В. Шумова, В.И. Золотайкина, И.Н. Добровольская, О.В. Ломакина, А.Ю. Титова, С.А. Крапивко, Ю.А. Ковалёва, Л.Г. Кононенко, С.Д. Артёмов, Л.В. Сапричова

ИШЕМИЧЕСКАЯ БОЛЕЗНЬ СЕРДЦА С СОПУТСТВУЮЩИМ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2-ГО ТИПА ПРИ НАЛИЧИИ МЕТАБОЛИЧЕСКОГО СИНДРОМА: КЛИНИКО-ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ ХРОНИЧЕСКОЙ СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТИ В РАМКАХ ПОЛИМОРБИДНОЙ ПАТОЛОГИИ В КЛИНИКЕ ВНУТРЕННИХ БОЛЕЗНЕЙ

В работе обоснованы новые подходы к диагностике и лечению с позиций клинических особенностей хронической сердечной недостаточности у больных ишемической болезнью сердца и сопутствующим сахарным диабетом 2-го типа при наличии метаболического синдрома.

Ключевые слова: сердечная недостаточность, ишемическая болезнь сердца, сахарный диабет, метаболический синдром.

P.G. Kravchun, E.I. Zalyubovskaya, O.I. Shushlyapin, A.N. Shelest, N.V. Shumova, V.I. Zolotaykina, I.N. Dobrovolskaya, O.V. Lomakina, G.Yu. Titova, S.O. Krapivko, Yu.A. Kovaliova, L.G. Kononenko, D.S. Artiomov, L.V. Saprychova

ISCHEMIC HEART DISEASES AND CONCOMITANT 2 TYPE DIABETES MELLITUS AT PRESENCE OF METABOLIC SYNDROME: CLINICAL AND DIAGNOSTICAL FEATURES FLOWING CHRONIC CARDIAC INSUFFICIENCY WITHIN THE FRAMEWORK POLIMORBIDNESS OF PATHOLOGY IN CLINIC OF INTERNAL ILLNESS

In the article the grounds of new approaches are resulted in diagnostics and treatment from positions of clinical features of chronic cardiac insufficiency at patients by ischemic heart diseases and concomitant 2 type diabetes mellitus at presence of metabolic syndrome.

Key words: cardiac insufficiency, ischemic heart disease, diabetes mellitus, metabolic syndrome.

Поступила 24.09.14